

De sociaal-culturele breuklijn en maatschappelijke betrokkenheid

Hilde Coffé¹

Summary

The social-cultural alignment and social involvement

The study explores the links between the position on the so-called social-cultural alignment and social involvement. The analysis shows, as expected, that a position on the right side of the ideological axis goes together with less participation in associations. People with an authoritarian way of thinking, ethnocentric views, individualistic ideas and feelings of political powerlessness are less active in voluntary associations. In contrast, the 'democrats' are more actively involved in such organizations. However, one should bear in mind that people involved in sports associations do not differ from non-participants with regard to their position on the social-cultural alignment.

1. Inleiding

De Belgische samenleving werd decennialang verdeeld op basis van levensbeschouwingen, economische klassen en talen. Sinds het begin van de jaren negentig zou er echter een nieuwe, zogenaamde sociaal-culturele breuklijn de Vlaamse politiek zijn binnengeslopen. Deze ideologische frontvorming voltrekt zich rond materies als solidariteit, de aard van het gezag, het samenleven met andere culturen en de zin van politiek burgerschap. Ze vertaalt zich in een politieke tegenstelling waar zich aan het ene uiterste de groenen, Agalev, en aan het andere uiterste het rechts-populistische Vlaams Blok bevinden. Beide partijen zijn vrij jong en bekleden een centrumpositie op de oude breuklijn die arbeid tegenover kapitaal plaatst.

Voorliggend artikel handelt over deze sociaal-culturele breuklijn. We willen in het bijzonder te weten komen of de breuklijnpositie die Vlamingen innemen, bepalend is voor hun maatschappelijk engagement. Hierbij zullen we tevens het profiel van de participerende burger in verschillende types van verenigingen onder de loep nemen.

2. Theorie en hypotheses

2.1 De klassieke breuklijnen en de sociaal-culturele breuklijn

Toen Lipset en Rokkan (1967) in de jaren zestig een politiek-sociologische analyse verrichtten naar politieke partijen in verschillende landen, ontwikkelden zij het zogenaamde 'breuklijnen-model'. Dit model stelt dat de politieke en de economische revolutie die hebben plaatsgehad tijdens de modernisering van de westerse samenleving, ingrijpende veranderingen teweegbrachten en de aanleiding gaven tot vier mogelijke conflicten, vier mogelijke breuklijnen waarlangs politieke partijen zich ontwikkelden: kerk versus staat, regionale versus nationale belangen, arbeid versus kapitaal en landbouw versus industrie (Deschouwer, 1995). Het begrip 'breuklijn' maakt duidelijk dat het om meer gaat dan een tijdelijk maatschappelijk conflict. Een maatschappelijke breuklijn wijst op een diepe tegenstelling tussen sociale groepen, die elk een fundamenteel andere visie hebben op de wijze waarop de samenleving moet worden ingericht. Dit heeft meteen ook gevolgen voor de verdere ontwikkeling van het partijlandschap (Deschouwer, 1995). Immers, indien de partijen hun inhoud ontleen aan langdurige maatschappelijke tegenstellingen, dan kan worden verwacht dat die partijen en hun onderlinge verhoudingen eveneens een relatief stabiel gegeven zijn. Zo stelden Lipset en Rokkan in 1967 dat de partysystemen na de Eerste Wereldoorlog hun definitieve vorm hebben gekregen, en dat de breuklijnen sindsdien grotendeels 'bevoren' zijn: 'The party systems of the 1960s reflect with few but significant exceptions, the cleavage structures of the 1920s. The party alternatives, and in remarkably many cases, the party organizations are older than the majorities of the national electorates' (1967: 50). Er was op het einde van de jaren zestig in vergelijking met het begin van de eeuw met andere woorden weinig nieuws onder de zon wat het politieke aanbod betreft.

De voorbije jaren werd de bevezingshypothese van Lipset en Rokkan echter ter discussie gesteld. In de West-Europese politiek van vandaag, zo wordt gesteld, zijn partysystemen niet langer bevoren en zijn vele partijen niet langer ouder dan de meerderheid van de nationale electoraten. Onder meer Dalton, Beck en Flanagan (1984) stellen een verzwakking van breuklijnen vast. Zij zien tevens tekens voor het ontstaan van nieuwe breuklijnen, welke voortkomen uit een nieuwe, postindustriële revolutie. Deze visie vinden we ook terug bij Inglehart (1984). Hij stelt dat in het ontwikkeld kapitalisme een nieuwe, postindustriële maatschappij ontstaat, die de komst van nieuwe breuklijnen aankondigt. Deze zullen, aldus Inglehart, de traditionele breuklijnen uiteindelijk vervangen.

Aansluitend bij deze theorieën, trad in Vlaanderen de voorbije jaren een nieuwe, zogenaamde sociaal-culturele breuklijn,² op de voorgrond. Welke positie mensen op deze breuklijn innemen, wordt bepaald door hun houding ten aanzien van thema's als politieke machteloosheid, utilitair individualisme, autoritair leiderschap en etnocentrisme. Deze onderwerpen blijken sterk samen te hangen: het verwerpen van een bepalende etnische identiteit, van een gevoel van politieke machteloosheid en van autoritaire relaties, gaat gepaard met een positief mensbeeld. Dit denkpatroon wordt nieuw links, cultureel progressief (De Witte, 1995), links-libertair (Kitschelt & Helleman, 1990) of normatief (Elchardus & Pelleriaux, 1998a) genoemd. Een

denkwijze is nieuw rechts, cultureel conservatief (De Witte, 1995), rechts-autoritair (Kitschelt & Hellemans, 1990) of instrumenteel (Elchardus & Pelleriaux, 1998a) bij een negatief mensbeeld, politieke machteloosheid, etnocentrisme en de voorkeur voor autoritair leiderschap. Aan de rechterkant stellen we een zekere spanning vast. Gevoelens van politiek cynisme, utilitair individualisme en etnocentrisme die tendensen tot politieke delegitimatie en populistische ontvoogding in de hand werken, gaan samen met traditionele opvattingen over gezagsrelaties die tegengesteld zijn aan deze tendensen (Derks, 2000).

Met de term 'nieuw' wordt niet bedoeld dat de samenhang tussen de betreffende houdingen van recente datum is; dat is strikt genomen niet aan te tonen op basis van de beschikbare data. Wel wordt daarmee de nadruk gelegd op het feit dat deze ideologische as het onderscheid maakt tussen de electoraten van relatief nieuwe partijen, met name van Agalev en het Vlaams Blok (Pelleriaux, 2001). Agalev, de groene partij in Vlaanderen die sinds 1981 in het parlement zetelt en sinds 1999 deel uitmaakt van de paars-groene regeringscoalitie, wijst op de problemen inzake de kwaliteit van het leven in de hedendaagse samenleving. Ze pleiten voor meer inspraakmogelijkheden, voor pluralisme, voor een betere democratie en voor een andere economie. Agalev neemt de linkse positie in op de nieuwe ideologische as. Het Vlaams Blok, dat in november 1991 met haar overwinning de 'zwarte zondag' opleverde en wiens electoraat sindsdien is blijven groeien, is de uitdrukking van de rechts-autoritaire pool. Het wil de verwarring en de onzekerheid die de versnelde modernisering bij een deel van de bevolking heeft teweeggebracht aangrijpen voor een terugkeer naar oude waarden zoals autoriteit, een strakke gezinsmoraal en een cultureel monisme. De partij speelt in hoge mate in op de tendens om het eigen 'ras' en de volksaard te beschermen tegen vreemdelingen.

De nieuwe breuklijn zou zijn ontstaan omdat een belangrijk deel van de bevolking zich uitgesloten voelt van de 'officiële' samenleving. Het gaat om mensen die door een gebrek aan kansen en door hun weinig gewaardeerde positie hun persoonlijk verhaal niet kunnen laten aansluiten bij het verhaal dat door de succesvolle dominante groep als wenselijk wordt voorgesteld (Pattyn & Van Liedekerke, 2001). In die zin meet een rechtse positie op de sociaal-culturele breuklijn een onsuccesvolle maatschappelijke integratie. Vanwege het verband dat de breuklijn vertoont met het wederzijds vertrouwen tussen burgers en politici en met politieke belangstelling is de breuklijn tevens een indicator van de houdingscomponent van 'sociaal kapitaal'. Indien men zich bedreigd voelt door migranten en indien men niet gelooft dat politici naar behoren functioneren, dan is dat niet gunstig voor het vestigen van normen van wederkerigheid en evenmin voor de samenwerking (Billiet, 1998a).

2.2 De maatschappelijke betrokkenheid

Net zoals de sociaal-culturele breuklijn, kreeg de maatschappelijke betrokkenheid en het middenveld de voorbije jaren in Vlaanderen bijzonder veel aandacht. De burger, de staat en zelfs de economie zouden gebaat zijn met een dynamisch verenigingswezen waarin velen met elkaar zijn verbonden. Die gedachte is niet nieuw. Zij is meer dan honderdvijftig jaar geleden door Alexis de Tocqueville op papier gezet toen hij naar een verklaring zocht voor de vitaliteit

van de Amerikaanse democratie. Onder de titel *Making democracy work* is in 1993 het verhaal overgedaan door Robert Putnam. Hij stelde vast dat geen enkele factor een betere verklaring biedt voor het contrast in bestuurlijke en economische prestaties tussen Noord- en Zuid-Italië dan de kwaliteit van het 'sociaal kapitaal'. Dit concept wordt door Putnam gedefinieerd als de bereidheid tot samenwerking, de aanwezigheid van vertrouwen in medeburgers, het hanteren van normen van wederkerigheid en het bestaan van netwerken binnen een samenleving. Twee componenten kunnen hierbij worden onderscheiden: de structurele (netwerken, interactie) en de culturele (wederkerigheid, vertrouwen). Zoals hierboven reeds gesteld kan de sociaal-culturele breuklijn worden beschouwd als een culturele of houdingscomponent. Een structurele component van sociaal kapitaal is onder meer de deelname in het verenigingsleven.

Het effect van de participatie of associatie als dusdanig, wordt dikwijls toegeschreven aan de kans die het verenigingsleven biedt om relaties te vormen, met anderen te leren omgaan en te leren samen beslissingen te nemen (Elchardus & Smits, 1998b). Het verenigingsleven haalt de mensen uit de kleine kring van het gezin en de familie, schept de mogelijkheid om sociale banden aan te gaan met vreemden en maakt van die vreemden op die manier medestanders en medeburgers. Men verwacht dat (actieve) participatie aan het middenveld 'civic culture' bijbrengt, dat het bijdraagt tot democratische opvattingen en vaardigheden, sociale contacten en vertrouwen. Deelnemers van het maatschappelijk middenveld zouden dan ook minder de subjectieve ervaring van anomie beleven. Putnam (1993) onderstreept het socialisatie-effect van lidmaatschap van verenigingen. Participatie leidt tot de creatie van relatienetwerken, hetgeen bijdraagt tot de vorming van sociaal kapitaal. Lipset (1960) komt tot een gelijkaardige conclusie. Hij verklaart de hoge frequentie van ondemocratische, autoritaire en simplistische denkbeelden bij de lagere strata vanuit hun sociale situatie en dagelijkse ervaringen. Een van de kenmerken van deze sociale situatie omschrijft hij als de isolatie van een kosmopolitische cultuur, die het gevolg is van een gebrek aan opleiding, alsook van een lagere participatie in het georganiseerde sociale leven.

Naast het interne effect van de verenigingen, met name het uitoefenen van invloed op de leden in de zin dat ze hen socialiseren in een democratische cultuur en hun waarden als vertrouwen en samenwerking bijbrengen, wordt hun ook een extern effect toegeschreven (Newton, 1999). Extern verbinden organisaties burgers met het politieke systeem en haar instituties, verwoorden zij bepaalde belangen, en verschaffen zij een gamma van strijdende en samenwerkende groepen die een pluralistische staat vormen.

2.3 Probleemstelling en hypotheseformulering

2.3.1 Probleemstelling

Zoals eerder gesteld willen we in dit artikel de band tussen de breuklijnpositie en de maatschappelijke betrokkenheid toetsen. We gaan met andere woorden de samenhang na tussen twee aspecten die verwijzen naar de twee respectievelijke componenten van sociaal kapitaal: een houdingscomponent en een structurele component. Bij deze laatste component zal enige differentiatie worden aangebracht naar het soort vereniging waarvan men lid is. Hiermee komen we tege-

moet aan de kritiek die Putnam (1993) heeft gekregen, met name dat hij meent dat lidmaatschap van verenigingen functioneert als een soort 'panacee-oplossing', waarbij hij aan alle soorten verenigingen, ook de pure vrijetijdsorganisaties, een democratisch effect toeschrijft (Levi, 1996). Putnam gaat daarmee tevens voorbij aan het feit dat verenigingen ideologiespecifiek zijn en bijgevolg een verschillend effect kunnen hebben of andere mensen zullen aanspreken.

We vertrekken niet van een onbeschreven blad. Recent ging er in Vlaanderen bijzonder veel aandacht naar het maatschappelijk middenveld. Zo werd er een uitgebreid interuniversitair onderzoek verricht naar het functioneren van het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen (Elchardus, Huyse & Hooghe, 2000b). Ook de sociaal-culturele breuklijn stond de voorbije jaren in het brandpunt van de belangstelling. Het electoraal succes van het Vlaams Blok en de onderzoekshausse die daarmee gepaard ging, zijn daar niet vreemd aan. In dit artikel willen we het verband tussen beide aspecten onderzoeken. Daarbij zal tevens aandacht gaan naar het profiel van de burger die actief deelneemt aan het verenigingsleven.

Alvorens over te gaan tot het formuleren van hypotheses, willen we nog even stilstaan bij het causaliteitsvraagstuk met betrekking tot de samenhang tussen houdingen en maatschappelijke participatie. Vaak gaat men ervan uit dat verenigingen functioneren als een soort 'leerschool van de democratie' waarbinnen individuen bepaalde normen opdoen. Men vertrekt met andere woorden van een socialisatielogica (Putnam, 1995): door de interactie met anderen, raken leden van verenigingen gesocialiseerd in een meer democratisch en maatschappelijk georiënteerd waardepatroon. Hoewel dit aannemelijk lijkt, beschikken we niet over gegevens waaruit we kunnen afleiden dat dit verband inderdaad optreedt. Vandaar ook onze keuze voor een model dat vertrekt vanuit het proces van zelfselectie (Newton, 1999): sociale mensen nemen deel aan het verenigingsleven, misantropen doen dat niet, tenzij het uiteraard een club voor misantropen zou zijn. Hiermee willen we echter niet ontkennen dat verenigingen bepaalde houdingen voeden. Zelfselectie en socialisatie hoeven elkaar overigens niet uit te sluiten, maar kunnen in een interactierelatie staan tot elkaar (Hooghe, 2001). Juist doordat vrijwillige organisaties een selecte doorsnede vormen van de volledige bevolking, kunnen binnen deze organisaties specifieke socialisatie-effecten optreden. De kenmerken van deze socialisatiecontext worden bepaald door het voorafgaande proces van zelfselectie: doordat verenigingen een hogere concentratie van sociaal gemotiveerde personen zullen kennen, zullen die sociaal wenselijk geachte houdingen nog worden versterkt. Wij menen dat beide causaliteitspijlen mogelijk zijn en dat er een wederkerig verband bestaat tussen het actief participeren in verenigingen en de opvattingen van mensen, waardoor wij bijgevolg eerder willen spreken over associaties dan over causale effecten.

2.3.2 *Hypotheses*

Robotfoto van de participerende burger

In onderzoek werd reeds herhaaldelijk vastgesteld dat geslacht, scholingsniveau, levensbeschouwing en leeftijd invloed hebben op het participatieniveau.

Uit participatieonderzoek blijkt meestal dat vrouwen in geringere mate dan mannen deelnemen aan het verenigingsleven (Ackelsberg & Diamond, 1987). Smits (2000) vond echter dat

vrouwen in het algemeen niet passiever zijn dan mannen. Wel zijn de participatiepatronen van vrouwen en mannen duidelijk verschillend. Zo zijn vrouwen enkel ondervertegenwoordigd in sportverenigingen. Daarenboven blijken zij meer informele sociale contacten te hebben dan mannen (Coffé & Vandeweyer, 2002).

Ook wat het scholingsniveau betreft, weten we dat dit een duidelijke invloed heeft op het participatieniveau. Onder meer Verba, Schlozman en Brady (1995) stelden vast dat personen met een hoog opleidingsniveau door de band genomen meer participeren aan het verenigingsleven dan personen met een lagere status. Dit kan erop wijzen dat de onderwijservaring een aantal vaardigheden en mogelijkheden bijbrengt die de leerlingen later toelaat een sociaal actieve rol te spelen. Deze gedachte sluit aan bij het resources-model van Verba e.a. (1995): participatie aan het publieke leven wordt pas mogelijk en zinvol indien men over de nodige hulpbronnen beschikt. Het gaat dan bijvoorbeeld over tijd, geld en verplaatsingsmogelijkheden, maar ook over de integratie in reeds bestaande netwerken of het beschikken over voldoende cognitieve vaardigheden. Daarnaast is er ook de mogelijkheid dat juist diegenen die het meest actief zijn, ook zullen doorstromen tot hoge scholingsniveaus. Het verband tussen opleidingsniveau en lidmaatschap kan met andere woorden in beide richtingen verlopen.

Billiet (1998a) vindt een positief verband tussen het deelnemen aan kerkelijke praktijken en de participatie aan het maatschappelijk leven. Deze vaststelling kan worden gekaderd in het christelijk denken, waarin geloven behalve een spirituele ook een sociale dimensie heeft. Naast deze normatieve interpretatie, is er tevens een structurele interpretatie voor het verband tussen lidmaatschap en actief burgerschap: door het arsenaal aan organisaties en instellingen binnen de katholieke zuil is het voor iemand die katholiek is makkelijker om een organisatie te vinden waarbij men zich kan aansluiten of waarbinnen men een maatschappelijk engagement kan ontplooiën. De Hart en Dekker (2000) wijzen voorts op het rituele karakter van religies. Doordat gelovigen op geregelde basis deelnemen aan collectieve rituelen, zullen ze niet alleen worden gesterkt in hun geloofsovertuiging, maar zullen ze ook in sterkere mate een wij-identiteit ontwikkelen die aanleiding kan geven tot vormen van samenwerking of tot het verrichten van vrijwillige arbeid in de gemeenschap. Hierbij kan worden verondersteld dat kerksen in het bijzonder actief zijn in verenigingen binnen de katholieke zuil. In verenigingen buiten deze zuil, nemen we aan dat de vrijzinnigen oververtegenwoordigd zullen zijn. Ook de vrijzinnigen stellen zich immers actief op (Elchardus, Hooghe & Smits, 2000a). Het is dus niet automatisch zo dat een daling van de kerkgang aanleiding geeft tot dalende participatieniveaus. De vrijzinnige identificatie kan wat dit betreft een alternatief bieden voor de traditioneel georganiseerde godsdiensten en net zo goed een motiverende factor zijn voor maatschappelijk engagement. Dit engagement heeft voor beide levensbeschouwelijke groepen echter mogelijk plaats binnen verenigingen met een verschillende ideologische kleur.

De laatste achtergrondvariabele betreft de leeftijd van de respondenten. Het participatieonderzoek is hierover niet eenduidig. Sommige auteurs vinden een positief verband, andere veeleer een negatief (Elchardus e.a., 2000b). Putnam (1995) meent dat we niet zozeer te maken hebben met een leeftijdseffect, maar wel met een cohorteffect. De oudere generaties blijven stug op post in de verenigingen, maar er is nauwelijks aanvoer van vers bloed. Oudere cohorten zou-

den nog sterker doorgedrongen zijn van noties als plichtbesef en religiositeit, en daaruit ook inspiratie putten voor een intensievere participatie in vrijwilligerswerk en in het verenigingsleven. De jongere cohorten zouden daarentegen wat individualistischer en hedonistischer zijn ingesteld, en zouden minder belangstelling hebben voor dergelijke vormen van inzet.

Het verband tussen verenigingslidmaatschap en de breuklijnpositie

Van het lidmaatschap van verenigingen wordt verwacht dat het een gunstige invloed heeft op het democratisch gehalte van een samenleving en een dam opwerpt tegen extreem-rechts. Onder meer Billiet, Swyngedouw, Depickere en Meersseman (2001) stelden vast dat kiezers van het Vlaams Blok minder actief zijn in het verenigingsleven. Aangezien de sociaal-culturele breuklijn de houding ten opzichte van het democratisch burgerschap samenvat en de kiezers van het Vlaams Blok zich aan de rechterkant van deze ideologische as bevinden, veronderstellen we een negatieve relatie te vinden tussen lidmaatschap en een rechtse breuklijnpositie. Of anders gezegd: wie actief participeert, neemt op die breuklijn een positie in die getuigt van veel grotere gehechtheid aan de democratische basiswaarden.

Vanwege de ontzuilingstendens die zich in Vlaanderen heeft ingezet, is het belangrijk om na te gaan of er een onderscheid kan worden gemaakt tussen de samenhang tussen de breuklijnpositie en zuilgebonden participatie enerzijds en de samenhang tussen de breuklijnpositie en participatie in niet-zuilgebonden verenigingen anderzijds. Van verzuiling wordt verondersteld dat zij zorgt voor een minder dynamische samenleving en leidt tot minder coöperatie tussen de mensen (Elchardus e.a., 2000b). Naast deze instrumentele kritiek, is er ook een normatieve kritiek. Zij heeft betrekking op de effecten van zuilen op de opvattingen en houdingen van de mensen en op de kwaliteit van hun relaties. De kritiek gaat uit van de stelling dat het middenveld moet bijdragen tot sociale integratie of de opname in de samenleving, via het verspreiden van kennis, houdingen, opvattingen, vaardigheden en sociale relaties, die het mensen mogelijk maakt als volwaardige leden van de samenleving te functioneren. Zuilen, zo luidt dan de kritiek, vervullen die functies op een gebrekkige wijze. Afgaande op de zuilkritiek zou men bijgevolg kunnen verwachten dat participatie in zuilgebonden verenigingen zorgt voor een minder goede inburgering en bijdraagt tot onverdraagzaamheid en bovendien gevoelens van politieke machteloosheid aanzwengelt. Vanwege de ontzuiling die zich in Vlaanderen manifesteert, is het echter mogelijk dat het specifieke ideologische profiel binnen verenigingen niet meer doorslaggevend is. Zo konden Elchardus e.a. (2000b) de stellingen van de zuilkritiek niet bevestigen.

3. Data en onderzoeksmethode

3.1 Dataset

De data voor de analyse zijn afkomstig uit het tweede postelectoraal onderzoek dat door het ISPO in Vlaanderen werd uitgevoerd naar aanleiding van de parlementaire verkiezingen van 21 mei 1995 (ISPO/PIOP, 1998). De verzameling van het materiaal met behulp van face-to-face-

interviews had plaats tussen september 1995 en februari 1996 bij een tweestapssteekproef uit de Vlaamse populatie. Er werden 2099 respondenten uit het Vlaamse gewest bevestigd, waarvan een deel reeds had meegewerkt aan het onderzoek uit 1991. De steekproef wordt gewogen naar leeftijd, geslacht en stemgedrag voor de Kamer in 1995.

De survey laat toe de verschillende waarden van de sociaal-culturele breuklijn te operationaliseren en peilt daarenboven de maatschappelijke betrokkenheid, meer bepaald het verenigingslidmaatschap.

3.2 Operationalisering van de sociaal-culturele breuklijn

Voor de operationalisering van de sociaal-culturele breuklijn werden in de eerste plaats de verschillende relevante waarden die deel uitmaken van deze ideologische as geoperationaliseerd. Het betreft de waarden etnocentrisme, politieke machteloosheid, utilitair individualisme en autoritarisme. Deze lijst van waarden zou kunnen worden uitgebreid, omdat de mensen die de opgesomde houdingen vertonen, tevens veel kans hebben voorstander te zijn van bijvoorbeeld een harde aanpak van criminelen en er relatief traditionele opvattingen over rolpatronen (genderrollen) op nahouden (Elchardus, Kavadios & Siongers, 1998c). Ook een gevoel van sociale desoriëntatie of de ervaring van complexiteit en een wantrouwen in anderen gaat hand in hand met de voorgestelde attitudes (Billiet, 1998b). Wij beperken ons voor de operationalisering van de sociaal-culturele breuklijn tot de houdingen die ook in eerder onderzoek terzake (o.a. Elchardus, 1994) werden gebruikt. In vergelijking met de operationalisering van Elchardus werd enkel 'materialisme' als component weggelaten.

De onderscheiden dimensies zijn het resultaat van vier afzonderlijke hoofdcomponentenanalyses (HCA). De items die in deze verschillende analyses zijn opgenomen, zijn gebaseerd op het werk van Billiet (1998b). Voor de operationalisering van de componenten verwijzen we dan ook naar zijn werk.

De verschillende onderscheiden dimensies hangen sterk samen, wat het onderkennen van één onderliggende dimensie of ideologische as in de verschillende houdingen wettigt. Deze dimensie wijst dan naar gevoelens van etnocentrisme, utilitair individualisme, politieke machteloosheid en autoritarisme, oftewel een rechtse positie op de zogenaamde sociaal-culturele breuklijn. Deze dimensie is het resultaat van een tweede orde hoofdcomponentenanalyse. Het uitvoeren van een tweede orde HCA leidt wel tot een hoog aantal missings. Dit is belangrijk, omdat niet mag worden aangenomen dat de cases at random zijn verdeeld. Zo blijkt dat het profiel van de ontbrekende respondenten eerder aansluit bij dat van de rechts-autoritair dan dat van de links-libertairen. Dit leidt echter niet tot een vertekening van de resultaten. De resultaten van een verkennende analyse waarin voor de ontbrekende respondenten hun gemiddelde waarde werd gebruikt, stemmen immers overeen met de bevindingen die hier worden gepresenteerd.

Tabel 1 stelt de dimensie 'sociaal-culturele breuklijn' voor. Etnocentrisme is een centraal onderdeel van deze ideologische as. Dit sluit aan bij de bevinding van Billiet en Swyngedouw (1995) dat in het bijzonder de houding tegenover migranten de tegenstelling vormt tussen

rechtse en groene kiezers, de electoraten die de extreme polen van de nieuwe breuklijn vormen. De dimensie 'sociaal-culturele breuklijn' is een gestandaardiseerde variabele met een gemiddelde gelijk aan nul en een standaarddeviatie die gelijk is aan één. Hoe meer de waarde op deze attitude afwijkt van nul, hoe meer men naar het uiteinde van de breuklijn neigt. Een positieve waarde wijst op een rechtse denkwijze, een negatieve op een linkse.

Tabel 1: Componentenladingen van de dimensie sociaal-culturele breuklijn

Etnocentrisme	0,83
Autoritarisme	0,79
Utilitair individualisme	0,73
Politieke machteloosheid	0,72
Eigenwaarde	2,38
Verklaarde variantie	59,4%
Cronbachs alfa	0,77

Bron: ISPO, 1995

Tabel 2: Gemiddelde waarde op de sociaal-culturele breuklijn naar partijkeuze bij de nationale verkiezingen van 1995 (Kamer van Volksvertegenwoordigers)

	Gemiddelde op de breuklijn
Agalev	-0,93
CVP	-0,11
VLD	0,05
SP	-0,29
Vlaams Blok	0,71
VU	-0,47
Blanco	0,20
Ongeldig	0,40

Bron: ISPO, 1995

In tabel 2 worden de gemiddelde waarden op de politieke breuklijn naar partijkeuze op een rijtje gezet. Het betreft meer specifiek de partijkeuze voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers bij de nationale verkiezingen van 1995. Het electoraat van Agalev scoort het laagst, terwijl Vlaams Blok-sympathisanten het hoogste resultaat behalen. Dit bevestigt dat beide partijen de polen van de ideologische as vormen: Agalev aan de linkse zijde, het Vlaams Blok aan de rechterkant. Naast de belangrijkste Vlaamse partijen worden ook blanco en ongeldig stemmen in de lijst vermeld. Een stem op het Vlaams Blok wordt immers, net als een blanco of ongeldige stem, vaak een 'proteststem' genoemd. Het begrip suggereert dat ontevredenheid of onbehagen tot

een bepaald stemgedrag leidt. Kiezers stemmen in zo'n geval niet vóór een partij, maar tegen alle andere partijen. Dat deze houding de stemintentie bepaalt, zou ertoe kunnen leiden dat diegenen die een ongeldige of blanco stem uitbrengen, dezelfde waarden hebben als Vlaams Blok-aanhangers en zich bijgevolg ook rechts van de breuklijn bevinden. Onderstaande cijfers geven aan dat deze electoraten inderdaad aan de rechtse zijde van de breuklijn terug te vinden zijn, zij het minder extreem dan de Vlaams Blok-kiezers.

3.3 Operationalisering van de onafhankelijke variabelen

3.3.1 Achtergrondvariabelen

Het opleidingsniveau wordt gemeten aan de hand van het hoogste diploma dat men op het moment van het onderzoek heeft behaald. Dit kenmerk werd opgedeeld in vier categorieën: lager onderwijs, lager secundair onderwijs, hoger secundair onderwijs en hoger onderwijs.

Aan de hand van een vraag naar een zelfdefinitie omtrent levensbeschouwing en een vraag die de participatie aan kerkelijke of godsdienstige erediensten peilt, werd de variabele 'levensbeschouwelijke betrokkenheid' geoperationaliseerd met zes verschillende categorieën:

1. Ongelovig of geen levensbeschouwing;
2. Vrijzinnig;
3. Christelijk geloof maar niet-katholiek;
4. Randkerkelijk katholiek;
5. Kerkelijke katholiek;
6. Kerks katholiek.

Langs katholieke zijde bestaat de variabele dus uit drie categorieën: randkerkelijk katholiek, kerkelijk katholiek en kerks katholiek. De religieuzen behorende tot de eerste groep definiëren zichzelf als katholiek, maar nemen naast kerkelijke of religieuze plechtigheden naar aanleiding van een huwelijk, begrafenis of dergelijke, nooit of slechts zeer zelden deel aan kerkelijke of godsdienstige erediensten. De kerkelijke katholieken participeren daarnaast ook op feestdagen aan erediensten. De kerkse katholieken nemen minstens maandelijks deel aan een kerkelijke of godsdienstige eredienst.

Naast de levensbeschouwelijke betrokkenheid en het opleidingsniveau zijn ook het geslacht en de leeftijd belangrijke achtergrondvariabelen. Deze laatste variabele bestaat uit zes leeftijds-categorieën van telkens ongeveer tien jaar.

3.3.2 Maatschappelijke betrokkenheid

De variabele 'maatschappelijke betrokkenheid' werd geoperationaliseerd aan de hand van het lidmaatschap van verenigingen en bestaat uit vier categorieën. Naast het niet-actief participeren in een vereniging, betreft het lidmaatschap van een katholieke zuilorganisatie, lid van een niet-katholieke sociale vereniging en lid van een sport- of vrijetijdsvereniging. 'Lid zijn' wil zeggen dat men in de loop van het jaar (1995) heeft deelgenomen aan activiteiten of vergaderingen van clubs, organisaties of verenigingen van welke aard ook. Het gaat met andere woorden om een

actief lidmaatschap en niet om het lidmaatschap van zogenaamde 'overschrijvings'- of 'chequeboekorganisaties'. We bekijken hier het lidmaatschap dat de respondent als het belangrijkste definieert.

Het afzonderlijk beschouwen van de leden van sport- en vrijetijdsverenigingen stoelt op eerder onderzoek (Coffé, 2002b) waaruit bleek dat zij zich duidelijk onderscheiden van de overige, in verenigingen georganiseerde burgers. Daarnaast wordt een onderscheid gemaakt tussen de sociale verenigingen die ingebed zijn in de katholieke zuil en diegene die buiten de katholieke zuil vallen.³ Deze indeling is gebaseerd op de vervolgvraag die nagaat welke ideologische kleur een vereniging heeft. De respondenten kregen de keuze uit de antwoordmogelijkheden katholiek, socialistisch, liberaal, vrijzinnig, Vlaams-nationaal, pluralistisch, geen strekking, of andere. Hierbij werd dus aan de respondenten heel expliciet gevraagd zich te relateren aan het bestaande zuilenlandschap. Dat we ons beperken tot de katholieke zuil kan worden verantwoord door het feit dat deze instaat voor het leeuwendeel van het verzuilde lidmaatschap in Vlaanderen. Bij de overige zuilorganisaties zijn de frequenties te laag om ze als afzonderlijke categorieën te beschouwen.

3.4 Onderzoeksmethode

Als analysemethode hanteren we multinomiale logistische regressie die volgens de indicatormethode werd uitgevoerd. Dit wil zeggen dat het effect van elke categorie wordt vergeleken met een specifieke referentiecategorie. Bij deze categorie, die cursief werd gedrukt, is de $\exp(B)$ -waarde steeds gelijk aan 1. Naast het vergelijken met een referentiecategorie van een bepaalde predictor, wordt er tevens vergeleken met een categorie van de afhankelijke variabele. Deze referentiecategorie is in ons geval het niet-actief participeren in het middenveld.

4. Resultaten

4.1 Robotfoto van de participerende burger

Alvorens over te gaan tot het duiden van het verband tussen actieve deelname aan het middenveld en de positie op de sociaal-culturele breuklijn, maken we een profiel op van de in verenigingen georganiseerde burger. Uit ongeveer alle onderzoek omtrent participatie aan het verenigingsleven blijkt dat deze deelname ongelijk over de bevolking is gespreid (Verba e.a., 1995). Het middenveld als geheel mag dan wel een democratische functie vertonen, dat betekent nog niet dat alle bevolkingsgroepen een even grote kans hebben om hun stem te laten doorklinken via middenveldorganisaties.

De geëxponentieerde coëfficiënten ($\exp(B)$) voor de multinomiale logistische regressie van lidmaatschap naar generatie, geslacht, levensbeschouwelijke betrokkenheid en opleidingsniveau, worden weergegeven in de linkerzijde van tabel 3. De resultaten verwijzen naar verbanden na controle van de overige variabelen. Het intercept of de constante van dit model refereert aan

Tabel 3: Multinomiale logistische regressieanalyse voor maatschappelijke betrokkenheid met sociaal-demografische achtergrondvariabelen en de breuklijnpositie

Referentie: Geen actief lid		Lid katholieke		Lid niet-katholieke		Lid sport- of		Lid katholieke		Lid niet-katholieke		Lid sport- of	
Onafhankelijke variabelen		zuilorganisatie		sociale organisatie		vrijtijdsvereniging		zuilorganisatie		sociale organisatie		vrijtijdsvereniging	
		Exp(B)	Sign.	Exp(B)	Sign.	Exp(B)	Sign.	Exp(B)	Sign.	Exp(B)	Sign.	Exp(B)	Sign.
Leeftijd **		1		1		1		1		1		1	
18 – 24 jaar		0,64		0,84		0,75		0,81		1,06		0,80	
25 – 34 jaar		0,83		1,21		1,23		1,16		1,33		1,22	
35 – 44 jaar		0,93		1,19		1,28		1,44		1,38		1,13	
45 – 54 jaar		1,37		1,71		1,16	*	2,26	*	2,70	**	1,02	
55 – 64 jaar		1,21		2,02	*	0,70		2,40	*	3,61	**	1,03	
65 – 79 jaar													
Levensbeschouwelijke betrokkenheid **													
Randkerkelijk katholiek		1		1		1		1		1		1	
Kerkelijk katholiek		2,04	**	1,78	*	1,29		1,58		1,42		1,19	
Kerks katholiek		5,86	**	1,60		0,72		4,59	**	1,46		0,75	
Ongelovig of geen levensbeschouwing		0,36	*	1,65		1,14		0,32	*	1,27		1,25	
Vrijzinnig		0,32	*	2,62	**	0,83		0,23	*	1,71		0,73	
Christelijk geloof maar niet Katholiek		1,27		1,62		0,96		1,02		1,28		1,07	
Opleidingsniveau **													
Lager onderwijs		0,48	**	0,15	**	0,33	**	0,61		0,32	**	0,36	**
Lager secundair		0,87		0,25	**	0,79		1,06		0,42	**	0,86	
Hoger secundair		0,75		0,46	**	0,74		0,93	*	0,62	*	0,73	
Hoger onderwijs		1		1		1		1		1		1	
Geslacht **													
Man		0,53	**	1,55	**	3,46	**	0,53	**	1,54	*	3,51	**
Vrouw		1		1		1		1		1		1	
Breuklijnpositie **													
Intercept		0,23	**	0,19	**	0,15	*	0,64	**	0,53	**	0,89	**
Model chi-kwadraat													
Sign.				511,51	(0,000)			0,16	**	0,12	**	0,15	**
										412,84	(0,000)		

* = $p < 0,05$ ** = $p < 0,01$

Bron: ISPO, 1995

jongere, hoger opgeleide, randkerkelijke katholieke vrouwen. In die groep zijn er per 100 niet-actieve leden 23, 19 en 15 leden van respectievelijk katholieke zuilorganisaties, niet-katholieke sociale verenigingen en sportverenigingen.

Het model blijkt statistisch significant te zijn, waardoor we kunnen besluiten dat voorkomen van de leeftijd, de levensbeschouwelijke betrokkenheid, het opleidingsniveau en het geslacht van een respondent, toelaat een betere voorspelling te maken van de kans op participatie in het verenigingsleven en in het soort van organisatie. De deelname aan het middenveld wordt significant beïnvloed door de verschillende sociale achtergrondkenmerken.

Dat de kansverhouding 'lid van een niet-katholieke sociale vereniging ten opzichte van geen lid' bij de oudste leeftijdscategorie significant groter is dan één, wijst erop dat de kansverhouding lid van een niet-katholieke organisatie tegenover geen lid bij de ouderen groter is dan bij de jongeren. Dit geeft aan dat de kans om deel te nemen aan activiteiten van een niet-katholieke vereniging bij de ouderen groter is dan bij de jongeren.

Ook de odds van 'lid zijn van een katholieke zuilorganisatie versus geen lid zijn' liggen in de oudste leeftijdscategorie hoger dan bij de jongeren. Dit stemt overeen met de vaststelling van Hooghe (1999) dat zuilintegratie stijgt in proportie met de leeftijd. Of het hier om een cohort- dan wel om een leeftijdseffect gaat, kunnen we, aangezien we slechts over cross-sectionele data beschikken, niet uitmaken. Het poneren van een leeftijdseffect impliceert dat de jongere generaties geleidelijk het patroon van de oudere generaties zullen overnemen naarmate ze zelf ouder worden. Een cohorteffect houdt in dat het gedragspatroon van de jongere generaties ook in de toekomst zal blijven afwijken van het gedragspatroon van de huidige oudere generaties. We hebben dan echt te maken met een culturele verschuiving, wat zou betekenen dat de katholieke zuil zou 'uitsterven' door een vervanging van de verzuilde generaties door een nieuw, meer ongebonden cohort. Hoewel niet-katholieke verenigingen en het niet-verzuilde verenigingsleven in het algemeen een grotere aantrekkingskracht hebben bij de jongeren dan verzuilde organisaties, blijken ook katholieke verenigingen nog vrij populair bij jongeren. Zelfs indien we uitgaan van een cohorteffect lijkt het uitsterven van de katholieke zuil met andere woorden nog niet iets voor morgen.

Uit het onderzoek rond middenveldparticipatie van Elchardus e.a. (2000a) bleek dat kerkse katholieken het vaakst participeren in het verenigingsleven. Ook wij stellen vast dat kerkse katholieken beduidend actiever zijn in het middenveld dan de randkerkelijken, in het bijzonder in de katholieke zuilorganisaties. De kansverhouding 'lid van een katholieke zuilvereniging versus geen lid' ligt met factor 5,86 hoger bij de kerksen dan bij de randkerkelijken. Ook bij de kerkelijken ligt deze kansverhouding in vergelijking met de randkerkelijken significant hoger. Merkwaardig hierbij is dat het verband tussen levensbeschouwelijke betrokkenheid en een actieve inzet in het verenigingsleven niet mag worden verengd tot een eenrichtingseffect. Het gaat hier immers om een wederkerige causale relatie. Een levensbeschouwelijk engagement leidt enerzijds tot een sterkere participatie in het verenigingsleven, maar een deelname aan het verenigingsleven moedigt anderzijds een sterk levensbeschouwelijk engagement aan. Dit is meteen een verklaring voor het succes dat de verzuiling zo lang heeft gekend. Bij de participatie in verenigingen buiten de katholieke zuil krijgen we een enigszins ander beeld. Hier springt de kans-

verhouding 'lid van een niet-verzuilde sociale vereniging versus geen lid' bij de vrijzinnigen in het oog. Bij het poneren dat kerkse katholieken het actiefst zijn in het verenigingsleven is het met andere woorden, zoals in de hypothesen werd geformuleerd, belangrijk een onderscheid te maken tussen de katholieke zuilorganisaties en de verenigingen die niet tot de katholieke zuil behoren.

De odds van 'participatie aan het middenveld (in welke soort ook) versus geen participatie' liggen bij de laaggeschoolden significant lager dan bij de hooggeschoolden. De lager opgeleiden blijken minder animo te vinden in het participeren aan het verenigingsleven dan de hoger opgeleiden. Dit komt overeen met de bevinding van Verba e.a. (1995) dat personen met een hoge sociale status meer participeren in het verenigingsleven dan personen met een lagere status. De kansverhouding 'deelname versus geen deelname' is in het bijzonder significant lager bij de lager opgeleiden wanneer we de verenigingen buiten de katholieke zuil bekijken. Lager opgeleiden blijken met andere woorden nog makkelijker de weg te vinden tot de 'klassieke' katholieke zuilorganisaties dan tot de niet-katholieke verenigingen. Deze conclusie sluit aan bij de vaststelling van Hooghe (1999) dat vooral de niet-verzuilde verenigingen rekruteren bij hoger opgeleiden.

Door de band genomen wordt gesteld dat mannen meer zijn vertegenwoordigd in het verenigingsleven dan vrouwen (Hooghe, 1999). Dit blijkt effectief het geval te zijn wat niet-katholieke sociale organisaties en sportverenigingen betreft. De odds 'lid van een katholieke zuilorganisatie versus geen actief lid' liggen bij de mannen echter 47% lager dan bij de vrouwen. In de katholieke zuilorganisaties blijken vrouwen met andere woorden sterker vertegenwoordigd dan mannen. Deze zuilverenigingen blijken er het best in te slagen vrouwen aan te trekken.

4.2 De breuklijnpositie en participatie aan het middenveld

Om te kunnen besluiten dat de positie op de nieuwe breuklijn op zichzelf een rol speelt met betrekking tot de maatschappelijke betrokkenheid, onafhankelijk van de verschillende sociale samenstelling van de onderscheiden groepen, is het noodzakelijk ze gezamenlijk te onderzoeken (zie rechterzijde tabel 3). Niet enkel zijn de onderscheiden maatschappelijke groepen immers verschillend samengesteld, achtergrondkenmerken hangen daarenboven samen met de breuklijnpositie. In het bijzonder het opleidingsniveau blijkt sterk te correleren met de breuklijnpositie (Pelleriaux, 2001). Een lage graad van scholing werkt een rechtse positie op de nieuwe breuklijn in de hand. In die zin is de sociaal-culturele breuklijn een ideologische as die de uitdrukking vormt van een cultureel conflict tussen lager en hoger opgeleiden.

De deelname aan het verenigingsleven zal worden verklaard door zowel sociaal-demografische variabelen als door een opvatting of houding (de breuklijnpositie). In het model wordt met andere woorden verondersteld dat het participeren aan het verenigingsleven wordt bepaald door enkele achtergrondvariabelen en de positie op de sociaal-culturele breuklijn.

De positie op de sociaal-culturele breuklijn bepaalt in vergelijking met de niet-actieve Vlamingen significant de participatie aan het verenigingsleven. Mensen die terug te vinden zijn aan de rechterzijde van de breuklijn, zijn minder sociaal verbonden. Anders gezegd: hoe recht-

ser de positie op de sociaal-culturele breuklijn, hoe hoger de kans dat de respondent niet participeert in het verenigingsleven.

Leden van sociale organisaties buiten de katholieke zuil onderscheiden zich het sterkst van burgers die niet actief zijn in het verenigingsleven. Als de score op de schaal van de politieke as met een eenheid in de midden-range van de schaal toeneemt, dan daalt de kansverhouding 'lid van een niet-verzuilde sociale vereniging versus geen lid' met een factor 0,53. Ook leden van zuilgebonden verenigingen verschillen significant van niet-actieve burgers. Zoals werd verondersteld, vindt de zuilkritiek die stelt dat leden van zuilgebonden verenigingen minder democratische waarden zouden hanteren, hier dus geen bevestiging. De kansverhouding 'lid van een sportvereniging versus geen lid' is wat de breuklijnpositie betreft niet significant. De positie op de ideologische as maakt met andere woorden geen onderscheid tussen mensen die participeren in sportverenigingen en burgers die niet in verenigingen zijn georganiseerd. Dat burgers met 'democratische' houdingen actiever zouden deelnemen aan het middenveld moet bijgevolg in het licht worden gezien van het type vereniging waarin men actief is. Hiermee sluiten we ons aan bij de kritiek (Levi, 1996) die op Putnam (1993) werd geformuleerd toen die een verband verkondigde tussen alle types van verenigingen, ook de pure vrijetijdsverenigingen, en het democratisch burgerschap.

Om het verschil tussen de houding van mensen die participeren in sportverenigingen en diegenen die aan activiteiten binnen sociale verenigingen deelnemen te verklaren, verwijzen we naar de verschillende vraag die met de respectievelijke participaties samengaat. Actief zijn in sportverenigingen gaat vooral samen met een 'op het individu gerichte' vraag, met name een vraag naar ontspanning, conditie of recreatie in groepsverband. In het sociaal-cultureel werk daarentegen staat het 'sociale' meer centraal. Deze verenigingen beantwoorden meer aan een vraag om via het verenigingsleven ingebed te zijn in ruimere sociale verbanden. Deze 'sociale tint' van een engagement in een sociale vereniging blijkt dan samen te hangen met een meer democratische houding. Bij het verschil tussen participatie in sport- en sociale verenigingen kan tevens worden gerefereerd aan het verschillend type van participatie dat beide verenigingen veronderstellen. Terwijl in sportverenigingen het engagement veeleer 'passief' is, in de zin dat men het aanbod 'ondergaat' en men 'gebruiker' is van het aanbod, is een engagement in sociale verenigingen 'actiever'. Het deelnemen aan activiteiten in sociale verenigingen houdt immers meer een betrokkenheid bij een gemeenschap in en heeft bijgevolg een meer emancipatie- en participatiegerichte invulling. Mensen met een democratische ingesteldheid blijken hiervoor meer open te staan.

5. Besluit

Centraal in dit artikel stonden de profielschets van de participerende burger en het verband tussen de sociaal-culturele breuklijnpositie en de maatschappelijke betrokkenheid. Kerkse, hoger opgeleide, mannelijke en ietwat oudere Vlamingen blijken door de band genomen het meest in verenigingen te participeren. Bij dit algemeen beeld kunnen evenwel enkele specificaties naar

verschillende types van verenigingen worden geformuleerd. Zo blijken kerksen zich in het bijzonder aangesproken te voelen tot katholieke zuilorganisaties, terwijl vrijzinnigen oververtegenwoordigd zijn in het niet-verzuilde verenigingsleven. Vrouwen zijn minder actief in zowel niet-verzuilde als sportverenigingen, maar participeren in vergelijking met mannen meer in katholieke zuilorganisaties. De katholieke verenigingen blijken er tevens het best in te slagen lager opgeleiden in hun ledenlijst op te nemen.

Bij het verband tussen het verenigingslidmaatschap en de breuklijnpositie, zijn we vertrokken vanuit de idee van selectieve rekrutering: personen met een minder sociaal waardepatroon zullen zich minder aangetrokken voelen tot het verenigingsleven. Dit betekent echter niet dat we een socialisatie-effect willen verwerpen. Door de interactie met anderen raken leden van verenigingen mogelijk gesocialiseerd in een meer democratisch en maatschappelijk georiënteerd waardepatroon (Hooghe, 2001). Aangezien de discussie tussen aanhangers van de socialisatietheorie en de auteurs die vooral belang hechten aan selectieve rekrutering, voorlopig onbeslecht blijft en wij slechts over cross-sectionele data beschikken op basis waarvan we geen uitspraak kunnen doen omtrent de causaliteit, hebben wij ervoor geopteerd te vertrekken vanuit een proces van zelfselectie.

Zoals verwacht stelden we een positieve samenhang vast tussen een linkse positie op de breuklijn en participatie aan het middenveld. Links-libertairen neigen naar een actief burgerschap. Mensen met autoritaire denkbeelden, ethnocentrische opvattingen, utilitair individualistische attitudes en gevoelens van politieke machteloosheid, zijn daarentegen minder actief in het verenigingsleven.

Bij het bekijken van verschillende types van verenigingen bleek dat links-libertairen oververtegenwoordigd zijn in de katholieke zuilorganisaties en nog meer uitgesproken in sociale verenigingen die niet tot die zuil behoren. De breuklijnpositie weet daarentegen de mensen die actief zijn in sportverenigingen niet significant te onderscheiden van diegenen die niet deelnemen aan het verenigingsleven.

Afrondend kunnen we stellen dat de breuklijnpositie mede de maatschappelijke betrokkenheid weet te bepalen. Een democratisch burgerschap is verwant aan middenveldparticipatie.

Noten

1. De auteur is aspirant bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen. Correspondentieadres: Hilde Coffé, Vakgroep Politieke Wetenschappen, Vrije Universiteit Brussel, Pleinlaan 2, B-1050 Brussel, hilde.coffe@vub.ac.be. Zij is dank verschuldigd aan Dr. Anton Derks en Dr. Marc Hooghe die inhoudelijke opmerkingen gaven bij een eerdere versie van deze tekst.
2. We hanteren hier de term 'breuklijn' omdat deze ook in eerder onderzoek terzake werd gebruikt. We kunnen ons echter de vraag stellen of het werkelijk een breuklijn betreft. Of deze ideologische as met andere woorden het kiezerskorps structureert, zich vertaalt in partijgestructureerd kiesgedrag en een duidelijke conflictlijn vormt in de maatschappij.
3. Binnen het bestek van dit artikel gaan we niet dieper in op deze vraag. Zij komt uitgebreider aan bod in een andere publicatie (Coffé, 2002a).
3. Het betreft de verschillende verenigingen die door de respondenten worden genoemd, met uitzondering van de sport- en vrijetijdsverenigingen. Meer specifiek gaat het om jeugdverenigingen, milieubewegingen, culturele verenigingen, socio-culturele verenigingen, politieke verenigingen of partijen, religieuze verenigingen, buurtcomités, verenigingen die lijdende mensen helpen, vakbonden of werkgeversorganisaties en schoolverenigingen. Uiteraard dekt de term 'sociaal' niet al deze organisaties, maar het maakt wel duidelijk het onderscheid tussen sportverenigingen enerzijds en de andere organisaties anderzijds.

Literatuur

- Ackelsberg, M. & Diamond, I. (1987). Gender and political Life. In B. Hess & M.M. Ferree (eds.), *Analyzing gender* (pp. 504-525). Newbury Park: Sage.
- Billiet, J. (1998a). Sociaal kapitaal, levensbeschouwelijke betrokkenheid en maatschappelijke integratie in België. *Tijdschrift voor Sociologie*, 19, 33-54.
- Billiet, J. (1998b). *Structurele determinanten van het stemgedrag en culturele kenmerken van de kiezerskorpsen in Vlaanderen. De verkiezingen van 1995*. Bulletin 1998/29. Leuven: ISPO.
- Billiet, J. & Swyngedouw, M. (1995). *De keuze tussen groen en extreem-rechts in Vlaanderen. Sporen van een nieuwe breuklijn*. Bulletin 1995/16. Leuven: ISPO.
- Billiet, J., Swyngedouw, M., Depickere, A. & Meersseman E. (2001). *Structurele determinanten van het stemgedrag en culturele kenmerken van de kiezerskorpsen in Vlaanderen*. Leuven: ISPO.
- Coffé, H. (2002a). *De sociaal-culturele tegenstelling in Vlaanderen en Wallonië*. [Paper gepresenteerd op het Politicologenetmaal, 23 en 24 mei 2002, Noordwijkerhout].
- Coffé, H. (2002b). De invloed van de levensbeschouwelijke en maatschappelijke betrokkenheid op een positieve beoordeling van het Vlaams Blok. *Tijdschrift voor Sociologie*, 23, *ter publicatie*.
- Coffé, H. & Vandeweyer, J. (2002). *Sociaal kapitaal en partijkeuze*. [Paper gepresenteerd op de Tiende Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen, 30 en 31 mei 2002, Amsterdam].
- Dalton, R. J., Beck, P.A. & Flanagan, S.C. (1984). Electoral change in advanced industrial democracies. In R.J. Dalton, S.C. Flanagan & P.A. Beck (eds.), *Electoral change in advanced industrial democracies: realignment of dealignment?* (pp. 3-22). Princeton: Princeton University Press.

- Derks, A. (2000). *Individualisme zonder verhaal. Een onderzoek naar de verspreiding en de betekenis van individualistische vertogen in Vlaanderen*. Brussel: VUB Press.
- Deschouwer, K. (1995). *Organiseren of bewegen? De evolutie van de Belgische partijstructuren sinds 1960*. Brussel: VUB Press.
- Elchardus, M. (1994). Gekaapte deugden. Over de nieuwe politieke breuklijn en de zin van limieten. *Samenleving en Politiek*, 1, 20-27.
- Elchardus, M. & Pelleriaux, K. (1998a). De polis verdeeld. Hoe de kiezers links en rechts herdefiniëren. In M. Swyngedouw, J. Billiet, A. Carton & R. Beerten (red.), *De (on)redelijke kiezer. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen. Verkiezingen van 21 mei 1995* (pp. 183-210). Leuven: Acco.
- Elchardus, M. & Smits, W. (1998b). Vertrouwen. Het vertrouwen van de Vlamingen in politiek, overheid en instellingen in tijden van affaires. In Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, *Vlaanderen gepeild! De Vlaamse overheid en waardenonderzoek* (pp. 45-91). Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Elchardus, M., Kavadios, D. & Siongers, J. (1998c). *Hebben scholen een invloed op de waarden van jongeren? Een empirisch onderzoek naar de doeltreffendheid van waardevorming in het secundair onderwijs*. Brussel: VUB – Vakgroep Sociologie.
- Elchardus, M., Hooghe, M. & Smits, W. (2000a). *Tussen burger en overheid. Een onderzoeksproject naar het functioneren van het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Samenvatting en onderzoeksresultaten. Deel 1: Oorzaken en gevolgen van middenveldparticipatie*. Tor Rapport nr. 2000/5. Brussel: VUB – Vakgroep Sociologie.
- Elchardus, M., Huyse, L. & Hooghe, M. (2000b). *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen*. Brussel: VUB Press.
- Hart, De J. & Dekker, P. (2000). Kerkelijkheid en maatschappelijke participatie in Nederland. In M. Hooghe (red.), *Sociaal Kapitaal en Democratie* (pp. 147-174). Leuven: Acco.
- Hooghe, M. (1999). De persistentie van verzuiling op microniveau in Vlaanderen. Een analyse van surveydata over lidmaatschap, zuilintegratie, stemgedrag en maatschappelijke houdingen. *Res Publica*, 41, 391-420.
- Hooghe, M. (2001). Waardencongruentie binnen vrijwillige verenigingen. Een sociaal-psychologisch verklaringsmodel voor de interactie van zelfselectie en socialisering. *Mens en Maatschappij*, 76, 102-121.
- Inglehart, R. (1984). The changing structure of political cleavages in Western society. In R.J. Dalton, S.C. Flanagan & P.A. Beck (eds.), *Electoral change in advanced industrial democracies: realignment of dealignment ?* (pp. 25-69). Princeton: Princeton University Press.
- ISPO/PIOP (1998). *1995 General election study Belgium. Codebook and questionnaire*. Leuven/Louvain-La-Neuve: ISPO/PIOP.
- Kitschelt, H. & Hellemans, S. (1990). *Beyond the European left: ideology and political action in the Belgian ecology parties*. Durham (N.C.): Duke University Press.
- Levi, M. (1996). Social and ansocial capital. A review essay of Robert Putnam's Making democracy work. *Politics and Society*, 24, 45-55.

- Lipset, S.M. (1960). *Political man. The social bases of politics*. Londen: Heinemann.
- Lipset, S.M. & Rokkan, S. (1967). *Party systems and voter alignments*. New York: The Free Press.
- Newton, K. (1999). Social capital and democracy in modern Europe. In J. van Deth (ed.), *Social capital and European democracy* (pp. 3-24). Londen: Routledge.
- Pattyn, B. & Van Liedekerke, L. (2001). *Angst en onzekerheid in de moderne samenleving*. Discussietekst in het kader van Multatuli-lezing 2001. Leuven: Overlegcentrum voor Christelijke ethiek.
- Pelleriaux, K. (2001). *Demotie en burgerschap: de culturele constructie van ongelijkheid in de kennismaatschappij*. Brussel: VUB Press.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (1995). Tuning in, tuning out. The strange disappearance of social capital in America. *PS: Political Science and Politics*, 28, 664-683.
- Smits, W. (2000). *Participatie van vrouwen aan het maatschappelijk middenveld*. Onderzoeksrapport, Brussel: VUB – Vakgroep Sociologie.
- Tocqueville, A. de [1835] (1961). *Democracy in America*. New York: Schocken Books.
- Verba, S., Schlozman, K. & Brady, H. (1995). *Voice and equality*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Witte, H. De (1995). Terug van nooit weggeweest. Over het herontdekte klassebegrip en het belang van de arbeiderscultuur. *Samenleving en Politiek*, 2, 14-23.